

ROKOVNJAČI V LOŠKEM POGORJU

Nekako do srede preteklega stoletja so gore in gozdovi Gorenjske bile dom čudnih ljudi, ki so bili izobčenci tedanje družbe in so živeli v nasprotju z zakoni svetnih in duhovskih oblasti. Tudi v loškem pogorju, posebno na Lubniku, okrog Blegoša in na Jelovici so si iskali zatočišča, katera so pa večkrat menjali, zlasti kadar so bili v nevarnosti, da jih biriči izslede in polove. Ljudje so jih imenovali »rokovnjači«, »rokovni tatovi« ali »plaščarji«; zaničljiveje tudi »plaščurji«.

Bili so strah in trepet imovitejših kmetov, ki so iz strahu pred njimi vdelavali močne železne križe v okna hiš in kašč. Vrata so obili z debelo pločvino, jih nataknili na močne tečaje, vsak večer so jih skrbno zaklepali in zapahovali s težkimi zapahi. Še bolj kakor kmetje so se jih pa bali oboroženi preganjalci biriči, zlasti kadar niso bili v številni premoči. O njih junaštvu je zanimiv dopis v »Novicah« iz Loke z dne 7. oktobra 1850:¹ »Pretečeno sredo zjutrej zgoodej so po celi Kranjski nadžupani patrolirali. Vsaka županija po svojim. Bitenska patrola je v gojzdu blizu Černgroba na eno tropo tatov in rokovnačev zadela, kateri so bli s pušami in pištolami dobro oboroženi in so na patrolo strelaje kmete na korajžo klicali: kmet le gor, ako češ kaj dobiti.² Ker kmetje družega orožja niso imeli ko kole in gerjače in žandarjev je premalo bilo, se jih niso upali lotiti in so se nazaj umaknili.«

V Žetini pod Blegošem so mi pravili: Kadar je prišel birič po kakem opravku v vas in se je krepčal v gostilni pri Mrkušu, je naročal ljudem: »Bog varuj raznašati, da sem tu!« Rokovnjači so večkrat prezimovali na Vrtačah v Koprivniku in so hodili k Mrkušu pit.

Zanimivo je namreč, da so bili rokovnjači z »oštirji in oštarijami« skoraj povsod v dobrih odnosih. V neki gostilni v Karlovcu, predmestju Loke, so imeli nekak »center«, kjer so se shajali, si delili plen in kovali nove načrte. Eden pa je ves čas oprezal, če se bliža kaka nevarnost. Tedaj so odprli loputnik v hišnem podu in zlezli v skrivališče, dokler ni bila nevarnost mimo. Sicer so jim pa gostilničarji že iz strahu dajali pijačo. Mrkuš v Žetini je bil trd človek in je vsak zapitek, ki ni bil plačan, s kredo zapisal na zakajeni stropni tram. Prečudne zapiske: pentlje, križe, kroge, kar je pomenilo številke, je zbrisal šele po trdo odsluženih »tabrnih« pri njem. Ko pa je prišel sloviti rokovnjač Kurjevec, ga je prijazno posadil za mizo v veži, kjer sta bila ločena od drugih, in mu je takoj prinesel bokal vina. Rokovnjač je bokal nastavljal k ustom in ni ga prej odmaknil, dokler ni bil prazen. Mrkuš ga mu je koj spet napolnil, čeprav je dobro vedel, da mu ne bo plačal in da je tudi brez pomena, če ga zapiše med dolžnike na zakajeni stropni tram. A bal se ga je — enkrat so mu že skrivili debeli železni križ v oknu in so pobrali tolarje iz omarice v zidu pri srednjem oknu ter mu neusmiljeno žehlali vino iz soda.

Kmetu Davčenu v Četeni ravni so tudi vrgli železni križ iz okna v kašč. Davčenuvi so sicer čuli, da nekdo meče late iz kozolca; ker so pa pri sosedu ravno proso meli tisti večer, so mislili, da so prišli po late meniči, ki take late navadno rabijo za stresanje prosenice. Bili pa so rokovnjači, ki so z latami izbili železo v oknu in kaščo temeljito izpraznili. Živež, platno, obleka... vse je šlo z njimi. Davščin srajčnik in predpasnik so kasneje našli v grmovju daleč doli na Predolih. Očitno z žensko obleko niso vedeli kaj početi.

Med revnejšimi kmeti in bajtarji so pa našli ti »rokovni tatovi« večkrat naklonjenost in podporo. Med njimi je veljalo načelo, da rokovnjači jemljejo samo bogatim, revnim pa celo pomagajo v stiskah. Zato se je marsikdo povezal z njimi, jim dajal zatočišče, jih obveščal o nevarnosti ali celo osebno sodeloval.

Tako so našli pribežališče pri Mešiču v Martinj vrhu. Od tam so hodili pleniti k bogatim kmetom v Rovt. Pri Debeljaku so ukradli vola. Da bi zbrisali

¹ Kmetijske in rokodelske novice VIII, tečaj, str. 173.

² Podčrt. dopisnik.

sled, so mu nataknili na parklje čevlje, obrnjene na ta način, da je sled kazala nazaj proti Rovtu. Drugič so pri bogatem Grosnu vlomili v kaščo in pričeli basati žito iz prégrad. Gospodar pa se je prebudil in ko je videl, koga ima v gosteh, je zalučal v kaščo sekiro žaklato. Enega rokomavha je zadel v trebuh. Zbežali so in ga vlekli s seboj, a je kmalu umrl. Bil je domačin iz Martinj vrha. Domači so bili v skrbeh, kako bi prikrili sosedom in oblastem, na kakšnem potu jo je staknil. In so to zadevo rešili čisto po rokovnjaško: Eden od rokovnjačev se je ulegel kot težko oboleli gospodar in domači so šli po duhovna, da ga previdi. Duhovnik v Selcih ni poznal vseh gospodarjev v svoji razsežni fari, v oddaljenem in odljudnem Martinj vrhu pa še posebno ne. Prevideli so torej zdravega rokovnjača, ki pa je po duhovnikovem odhodu takoj vstal in na pare so položili ubitega gospodarja, ki naj bi bil umrl naravne smrti, previden in lepo pripravljen za oni svet.

Rokovnjači so se rekrutirali skoraj vsi iz vojaških beguncev. Že omenjeni Kurjevec je n. pr. trikrat dezertiral iz cesarske vojske. Zašli so pa med nje tudi posli, ki so se sprli s svojimi gospodarji. Tako se je Tavčarjev hlapec iz Četene ravni, ki je bil nenadno izginil, vrnil neko noč kot rokovnjač v spremstvu grozovitega Dimeža. Hotel je zaklati svojega gospodarja, ki se je rešil le na ta način, da se je skrnil v hlev pod jasl in ga nista mogla najti. Nedvomno pa je marsikaterega delomrzneža gnala med nje strast do ropanja.

Ime »rokovnjači« in »rokovni tatovi« so dobili zato, ker so nosili s seboj suho otroško ročico. O uporabi te roke je krožila med ljudmi tale zgodba: K nekemu kmetu bogatincu je prišel neznanec s težkim kovčkom in poprosil za prenočišče. Po stari kmečki navadi so ga povabili k večerji in ga potem peljali spat v gorenjo hišo. Sumljiv pa se jim je zdel težki kovček, katerega je nesel s seboj in ga postavil k postelji. Zato so domači naročili hlapcu, naj se skrivaj splazi pod posteljo v gorenji hiši, naj ostro opazuje in prisluškuje. In res, sredi noči, kó je tujec sodil, da je v hiši vse pospalo, je vstal, potegnil iz kovčka suho otroško roko in pričel prižigati prste na tej ročici. Kakor svetice so se prižigali vsi razen enega. »Vsi spiyo, samo eden še bdi, a upam, da mi en sam ne bo delal preglavic!« je spregovoril tujec, ki je bil očitno rokovnjač; potem je stopil k oknu, ga odprl in zapiskal na piščalko. Več ni utegnil narediti, ker ga je že zgrabil hlapec od zadaj kakor s kleščami in ga zavihtel skozi okno. Ko je treščil na tla, je negibno obležal. Zunaj so se pojavili neznanec, ki so pograbili onega na tleh in z njim brez sledu izginili. Hlapec je sklical domače in odprli so težki kovček: bil je poln vitrihov, pištol in ostro brušenih nožev!

Varno prebivališče in skrivališče so imeli v podzemeljskih jamah in rovih na Lubniku. Znana je jama z zelo ozkim vhodom, skozi katerega bi se debeluh komaj zmuznil. Kmalu pa se razširi v prostorno dvorano z grumljastim, začrnelim stropom. To je tako imenovana »kuhinja«, kjer so se zbirali rokovnjači, kurili ogenj, kuhali in pekli. Jama pa se še nadaljuje v težko prehodnih rovih, ki so mogli v nevarnosti, služiti kot dobro skrivališče, nedostopno jame nevajenim preganjalcem.

Poleti so se zadrževali zlasti v neskončnih gozdovih Jelovice in drugih planin, spuščali so se tudi v nižine na Sorško polje. Na Jeperci so v cerkvi klali uropano živino. Pozimi so prišli tudi v okolico Blegoša. V hlevih na Vrtačah pod Koprivnikom, kamor so zaganjali poleti živino, ki se je pasla v Koprivniku, so često prezimovali. Po košnji v Koprivniku konec julija so nekaj sena spravili Žetinci v te zasilne hleve, pozimi pa so ga s sanmi samotež zlekli v vas. Ko so prišli po seno, so našli večkrat poležano seno in nastlane rokovnjaške cunje.³

V Poljanski dolini so skušali oropati Visoko, bogato kmetijo, ki jo je kasneje kupil dr. Ivan Tavčar. Čez dvajset rokomavhov jo je napadlo, a so jih

³ Ti hlevi so po prvi svetovni vojni, ko je šla čez Blegoš demarkacijska črta in kasneje meja, služili kot zatočišče tihotapcem, ki so spravljali čez mejo konje in živino. Leta 1921 je prišlo do prave bitke med njimi in orožniki, katerim so metali v obraz živo apno, da bi jih oslepili. En tihotapec je obležal mrtev.

ljudje v okolici opazili; pričeli so biti plat zvona pri svetem Volbenku in to jih je koj pregnalo.

Vidmar v Poljanah je imel v gorenji hiši železno blagajno, priklenjeno z debelo verigo. Bahal se je, koliko ima v njej tolarjev in cekinov, katere naj kar ukrade tisti, ki jih more. Neko noč pa so rokovnjači prepilili mrežo v oknu, prepilili verigo in vrgli blagajno skozi okno na kup ajdovih snopov, ki so jih nametali iz bližnjega kozolca. To pa zato, da se ne bi kdo prebudil. Hitro so jo naložili in odpeljali. A bil je zadnji čas, ker se je Vidmar le prezgodaj zbudil in planil za njimi. S seboj so imeli hudega psa, katerega so spustili nanj. Pograbil ga je za spodnjo čeljust in mu jo pri priči odtrgal, češ »pes je za dva«. Potem je s svojo strašno močjo zgrabil rokovnjača, ki je zaostajal, in ga tako zvil, da je obležal kakor klada. Drugi so upetali z ukradeno blagajno. V tisti gostilni v Karlovcu so potem kar s klobukom delili tolarje med seboj. Oni nesrečnik, ki jo je bil skupil, je ostal sicer živ, a z nalomljeno hrbtenico. Bil je tako zleknen nazaj, da se je komaj vlačil okrog. Vzbujač je toliko sočutja, da so mu odpustili, in dobri ljudje so mu dali toliko, da je živel, ker zaslužiti ni mogel nič več ne na pošten in ne na nepošten način.

Najslovitejši rokovnjači so bili Dimež, Smuk, Žul, Polž in Kurjevec. Nekateri izmed njih so imeli navado, da so pri belem dnevu prišli v kmečko hišo, se oprli ob gorjačo in revsknili: »Daj kruha, mesa, slanine, masla!« In toliko časa so stali sredi hiše, oprti ob gorjačo, da so kaj dobili. To navado sta imela zlasti Polž in Kurjevec.

Biriči in kmetje so jih vztrajno zasledovali in končno vse pregnali in polovili. Najdalje se jim je izmikal Kurjevec.

Doma je bil v bajti pod svetim Volbenkom. Potrjen k vojakom se je zaklel, da ne bo strgal niti enega para papirnatih podplatov vojaških čevljev. Dvakrat je dezertiral, a so ga kmalu ujeli in pritirali nazaj. Tretjič je ušel z italijanske fronte. Pritihotapil se je čez mejo v Švico in se potikal po divjih gorah Švice in Tirolske. Streljal je gamse in ljudi, jemal je pa tam, kjer je bilo dosti. Hodil je prenočevat v bogate gostilne, ponoči pa z vitrihi odpiral in praznil blagajne, potem je prepilil železje v oknu ali z vitrihi odprl vrata in izginil. Kmalu je postal znan kot drzen divji lovec in ropar. Pregarjali so ga kot divjo žival po gorah. Ko je nesel ustreljenega gamsa prodat v mesto, se je preoblekel v žensko; za izkupiček je kupoval smodnik in svinčenke. Godilo se mu je še kar dobro, ker se je znal skrivati, a stožilo se mu je po domačih krajih in vrnil se je v Poljansko dolino, a tudi tu so mu bili biriči kmalu za petami. Pri velikem hrastu v Krivem brdu je zakopal poldrug sto križanih tolarjev. Nekoč je prišel h Krivarju, ki je imel v Krivem brdu gostilno in naročil je kruha in vina. Ko se je oteščal, je prosil za rovnico. Šel je in izkopal križavce izpod hrasta. Ko se je vrnil in plačal račun, je dejal: »Kadar si bil brez denarja, bi ga bil lahko tam pod hrastom izkopal. Sedaj pa moram takoj izginiti, da ne boš ti gori plačal. Dobro vem, kako udelujejo in sprašujejo za menoj.«

Prišla pa je zima, ki je prinesla konec njegovemu rokovnjaštvu. Takrat je bil pri Osojniku v Sopotnici. Ko je pričelo snežiti in je čutil nevarnost, se je napotil na Rantovše, sledi pa ni brisal za seboj, ker je snežilo. Ta čas sta pa prišla k Osojniku dva biriča s psom. Eden je bil birič Špeh, ki ga je najstrastneje zasledoval. K nesreči je nehalo snežiti in kmalu sta odkrila sled, ki je držala na Rantovše. Na večer sta potrkala na okno hiše, kamor se je zatekel. Kurjevec je dobro vedel, kaj to pomeni. Zrnil se je pod veliko kmečko posteljo. Biriča sta brskala po hiši, a ga nista mogla najti. Izsledil pa ga je pes pod posteljo. Potegnila sta ga izpod postelje, uklenila in odgnala. In nič več ni bilo glasu ne sledu o tem zadnjem rokovnjaču.